

Davor Pauković, Centar za politološka istraživanja, Zagreb

POLITIČKA TRANZICIJA I SRBI U HRVATSKOJ

Apstrakt: Članak pokušava osvijetliti ulogu srpske manjine u političkoj tranziciji u Hrvatskoj. Pri tome se misli na Srbe u Hrvatskoj koji su bili zahvaćeni srpskim nacionalnim pokretom, prije svega u područjima s većinskim srpskim stanovništvom. Nastoje se prikazati razlozi odnosa Srba prema političkoj tranziciji i demokratizaciji u kontekstu sve izraženijih nacionalnih homogenizacija i interesa suprotnih liberalno demokratskim vrijednostima.

Ključne riječi: politička tranzicija, višestranački izbori, Srbi u Hrvatskoj, srpski nacionalni pokret

Uvod

Produblјivanje krize u Jugoslaviji tijekom osamdesetih sve je više nagrizalo legitimitet Partije. Rezultat toga bila je postepena liberalizacija čiji su dosezi krajem osamdesetih uglavnom izmaknuli kontroli Partije. Prema klasičnoj teoriji politička tranzicija započinje početkom procesa raspada nekog autoritarnog režima, a završava uspostavom novog režima. Prvi znak započinjanja tranzicije je popuštanje autoritarnog režima (u Hrvatskoj posttotalitarnog), odnosno proširenje prava pojedinaca i grupa, a označava se pojmom *liberalizacije*. Proces liberalizacije nije jednosmjernan, on uvelike ovisi o trenutnoj snazi i potrebama režima.¹

¹ O klasičnoj teoriji tranzicije pogledati: Guillermo O' DONNELL, Philippe C. SCHMITTER, *Tranzicije iz autoritarne vladavine*, Zagreb, 2006.

Kriza koja je pogodila socijalističku Europu jednakom snagom pogodila je i Jugoslaviju, što je pokazalo da ona nikad nije prestala biti dio „realsocijalizma“.² Iscrpljenost legitimacijskih obrazaca režima³ otvorilo je put liberalizaciji koja će u Jugoslaviji krenuti u smjeru nacionalnih homogenizacija i otvaranja pitanja državnosti. Predvodnice liberalizacije u osamdesetima bile su Slovenija i Srbija, dok je Hrvatska, dobrim dijelom zbog iskustva Hrvatskog proljeća, ostala u drugom planu sve do kraja desetljeća. Liberalizacija u Srbiji osamdesetih omogućila je stvaranje alternativnog koncepta u kojem su nacionalni mitovi, simboli, kolektivna prava i stradanje Srba postali glavni dio pripadajućeg diskursa. Prihvatanje nacionalizma i njegovih ciljeva od strane političke elite imat će tragične posljedice za Srbiju i Jugoslaviju, a također i za proces demokratizacije. Populizam, nacionalizam, mitomanija, tradicionalizam i pitanje državnosti kao nove legitimacijske osnove režima onemogućile su liberalno-demokratski smjer tranzicije u Srbiji, a to je uvelike utjecalo i na karakter tranzicije u ostalim republikama. Pobjeda Miloševića nad umjerenijom strujom u Srbiji onemogućit će demokratski dogovor oko budućnosti Jugoslavije i potaknuti spiralu nacionalizma u cijeloj Jugoslaviji.

U Hrvatskoj početkom 1989. godine, pod utjecajem krize, dolazi do novog zamaha liberalizacije koja će dovesti do veće slobode medija i omogućiti pojavu prvih alternativnih/opozicijskih skupina. U sklopu krize i općeg jugoslavenskog i međunarodnog konteksta u Hrvatskoj se oblikuju dva politička koncepta koji su se često ispreplitali, uz dominaciju jednog ili drugog. Prvi se temeljio na shvaćanju da je najbolji odgovor na jugoslavensku krizu demokratizacija. Međutim, pitanje demokratizacije različito je shvaćano – od minimalnih promjena unutar postojećeg sistema do višestranačke parlamentarne demokracije. Drugi odgovor isticao je obranu hrvatskih nacionalnih/republičkih interesa – od obrane važećeg ustava i AVNOJ-a do konfederalnog uređenja, a kasnije i samostalnosti i kolektivnih nacionalnih prava. U okviru toga formirali su se akteri tranzicije u Hrvatskoj.

² O jugoslavenskoj krizi i mogućim scenarijima pogledati zbornik radova: M. KOROŠIĆ (priredio), *Quo vadis Jugoslavijo?*, Zagreb, 1989.

³ Nenad ZAKOŠEK, „Problem legitimnosti vlasti“, *Politička misao*, 1989. (4), str. 52.-53.; Nenad DIMITRIJEVIĆ, „Legitimiranje idealima“, *Politička misao*, 1989. (4), str. 66.; Robert BLAŽEVIĆ, „U potrazi za novom osnovom legitimiteta socijalističkih poredaka“, *Politička misao*, 1989. (4), str. 71.-74.

U ovom članku osvrnut ćemo se na pitanje Srba u Hrvatskoj u kontekstu političke tranzicije. Pokušat ćemo odgovoriti na koji način je tranzicija percipirana među Srbima u Hrvatskoj, odnosno koliko je i kako postojanje relativno brojne srpske manjine u Hrvatskoj utjecalo na smjer i rezultate demokratizacije.

Specifičnosti položaja Srba u Hrvatskoj

Kada govorimo o Srbima u Hrvatskoj⁴ za vrijeme Druge Jugoslavije moramo imati na umu niz čimbenika koji su utjecali na njihovo djelovanje i položaj. Tu prije svega mislimo na iskustvo iz Nezavisne Države Hrvatske (NDH) i Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP), odnos komunističke ideologije prema nacionalnom pitanju, kao i na gospodarske, demografske i modernizacijske faktore. Udio Srba u Komunističkoj partiji Hrvatske, tijekom cijelog razdoblja socijalističke Jugoslavije, bio je značajno veći od udjela u stanovništvu. Takva situacija posljedica je uloge i stradanja Srba u NOP-u.⁵ Tvrdnja o ugroženosti Srba u Hrvatskoj koja se krajem osamdesetih sve izraženije prezentirala kroz srpski nacionalni diskurs nije potvrđena u istraživanjima koja su provedena krajem 1989. godine. Istraživanje je pokazalo da socio-demografska i socio-ekonomska obilježja pokazuju kako nije bilo izrazitije razlike koja bi upućivala na smišljenu diskriminaciju Srba ili Hrvata. Treba reći da je i jedna i druga skupina imala svoje specifičnosti i prednosti, ali da se ipak ne može govoriti o politici smišljenog privilegiranja Hrvata ili Srba.⁶

⁴ Za iscrpnu bibliografiju o Srbima u Hrvatskoj pogledati: Bosiljka MILINKOVIĆ, *O Srbima u Hrvatskoj: selektivna bibliografija 1984.-1999. godine*, Zagreb, 2001.

⁵ Na kraju rata u lipnju 1945. Srbi čine 41% partijskog članstva. Taj omjer će se brzim uključivanjem novih članova u narednim godinama smanjivati. Tako se već 1946. udio Srba u Komunističkoj partiji Hrvatske smanjuje na 28,1%, 1947. raste na 29,2%, a 1948. pada na 28,3%. Udio Srba 1964. iznosi 27,3%, a od tada se kontinuirano smanjuje da bi 1984. iznosio 22,6%. Srpski je udio u sastavu Centralnog komiteta nešto manji, ali jednako kao i u Komunističkoj partiji Hrvatske znatno veći od udjela u stanovništvu. Drago ROKSANDIĆ, *Srbi u Hrvatskoj*, Zagreb, 1991., str. 156.

⁶ *Položaj naroda i međunacionalni odnosi u Hrvatskoj. Sociološki i demografski aspekti*, Zagreb, 1991.

Srpski nacionalni pokret i Srbi u Hrvatskoj

Glavna sastavnica srpskog nacionalnog diskursa u osamdesetima temelji se na tvrdnji da su Srbi žrtve u Jugoslaviji. Prema tome oni su žrtve i u Hrvatskoj. U tzv. *Memorandumu SANU* iz 1986. tvrdilo se kako su Srbi u Hrvatskoj bili ugroženiji jedino za vrijeme NDH. Srbi su žrtve diskriminacije i „rafinirane i delotvorne asimilacione politike“ u cilju slabljenja veza između njih i Srbije. U historiografskoj reviziji posebno mjesto dobila je tema genocida iz Drugog svjetskog rata. Opširno prikazivanje istrebljenja Srba u NDH postao je glavni simbol viktimizacije Srba u drugoj polovici osamdesetih.⁷ Prema dominantnom diskursu Srbi su ugroženi u Hrvatskoj gdje su im ukinute sve nacionalne institucije i gdje se provodi asimilacija. Sredinom 1988. godine, kada počinje „antibirokratska revolucija“, značajnije se otvara i pitanje Srba u Hrvatskoj. Srbi u Hrvatskoj su u srpskom javnom diskursu proglašeni žrtvom smišljene politike koja im je oduzela institucije, jezik i pismo i time ih prepustila asimilaciji i iseljavanju. Objašnjenje za protusrpsku politiku u Hrvatskoj nalazilo se u kontinuiranom hrvatskom nacionalizmu koji im je ukinuo sva prava koja su stekli za vrijeme rata i neposredno nakon. U novije vrijeme, prema tom diskursu, dolazi do jačanja hrvatskog nacionalizma koji se očituje u zadržavanju ustavne formulacije o jeziku, prijedlogu Slavice Bajan u Saboru o „izbacivanju Srba“ iz Ustava⁸, revitalizacija „maspokovaca“ i pojava HDZ-a.

Nacionalni pokret Srba u Hrvatskoj, po svojim obilježjima, sastavni je dio pokreta u Srbiji. To znači zastupanje jugoslavenskog i partijskog jedinstva, istih vrijednosti (*jugoslavenstvo, srbizam, historicizam, tradicionalizam, kolektivizam, protuliberalizam, protudemokratizam, socijalizam*) i istih metoda („antibirokratska revolucija“).⁹

⁷ Jasna DRAGOVIĆ-SOSO, *Spasioci nacije“ - Intelektualna opozicije Srbije i oživljavanje nacionalizma*, Beograd, 2004., str. 160.-162., 264.

⁸ Zastupnica Slavica Bajan predložila je sredinom 1989. novu ustavnu formulaciju koja glasi: “SR Hrvatska je nacionalna država hrvatskog naroda (država srpskog naroda u Hrvatskoj, nap. D. P.) i država pripadnika drugih naroda i narodnosti koji u njoj žive“. U predloženoj formulaciji izbacilo bi se „država srpskog naroda u Hrvatskoj“.

⁹ Mirjana KASAPOVIĆ, *Izborni i stranački sustav Republike Hrvatske*, Zagreb, 1993., str. 66.

Otvaranje tranzicije i pitanje Srba u Hrvatskoj

Ovdje odmah treba napomenuti da se u ovom članku misli na Srbe u Hrvatskoj koji su se priklonili srpskom nacionalnom pokretu (u početku kroz čvršći jugoslavenski federalizam, a kasnije i kroz oružanu pobunu), odnosno uglavnom na područja u kojima su Srbi bili u većini.

Liberalizacija u Jugoslaviji u prvi plan je dovela nacionalno pitanje i problem državnosti. U okviru toga i liberalizacija u Hrvatskoj omogućila je otvaranje pitanja koja su u prethodnom razdoblju bila zabranjena (rasprave o hrvatskom jeziku i događajima iz 1971., isticanje hrvatskih nacionalnih interesa). Ti procesi, koji će u konačnici dovesti do nacionalne homogenizacije, bili su u suprotnosti s interesima srpskog nacionalnog pokreta. Kontekst, odnosno faktori koji su utjecali na tranziciju u Hrvatskoj u prvi plan su postavili nacionalno pitanje i državnost.

Demokracija kao oblik upravljanja suverenom državom nije moguća bez države.¹⁰ Prema tome, to znači da je postojanje suverene države preduvjet demokraciji. Posebni se problemi javljaju u istovremenom stvaranju države (prije svega nacionalne) i demokratizacije. U državama u kojima još nije stabilizirana demokracija politika nacionalne države često je protivna logici demokracije. U procesu izgradnje nacionalne države često se, svjesno ili nesvjesno, favorizira dominantna nacija kroz razne oblike privilegiranja (jezik, religija, identitet, simboli, prvenstvo u zapošljavanju i sl.). S druge strane, demokratsko usmjerenje u izgradnji države temelji se na građanskom pravu svih pojedinaca, odnosno na individualnim pravima, a ne kolektivnim. Suprotstavljanje ovih dviju koncepcija u izgradnji države smanjuje se ukoliko je država nacionalno homogena ili je probuđena samo jedna nacija, ukoliko nema značajne iredente izvan granica i ako ne postoje velike kulturne različitosti. Drugi problem u demokratizaciji javlja se ukoliko u državi postoji brojna manjina koja može biti zahvaćena nacionalnom homogenizacijom u matičnoj susjednoj zemlji ili može biti pritisnuta nacionalizmom dominantne nacije u

¹⁰ J. J. LINZ, A. STEPAN, *Demokratska tranzicija i konsolidacija. Južna Evropa, Južna Amerika i postkomunistička Evropa*, Beograd, 1998., str. 32.

vlastitoj zemlji. U takvoj spirali nacionalizma ozbiljno su ugrožene šanse za demokratizaciju u obje zemlje.¹¹

Na primjeru Hrvatske vidimo da su prisutna oba problema – nije postojala samostalna država (politička tranzicija odvijala se usporedno sa stvaranjem nacionalne države), i postojala je relativno brojna srpska manjina zahvaćena nacionalnim pokretom iz matične zemlje. Takve okolnosti presudno su utjecale na tijek tranzicije, kao i na karakteristike novog poretka.

Opozicijske skupine koje su se pojavile u Hrvatskoj u prvoj polovici 1989. godine zastupale su od demokratske rekonstrukcije Jugoslavije (UJDI), dominantno liberalno demokratskih opredjeljenja (HSLŠ), do stavljanja u prvi plan hrvatskih nacionalnih interesa (HDZ). Demokratizacija i višestranačje bili su u suprotnosti s težnjama srpskog nacionalnog pokreta u Hrvatskoj, stoga tek neposredno prije izbora dolazi do stranačkog organiziranja Srba u Hrvatskoj. Otpor prema demokratizaciji i višestranačju opravdavan je formiranjem stranaka isključivo na nacionalnoj osnovi. Zapravo, demokratsko institucionaliziranje političkog djelovanja, odnosno pridobivanje legitimiteta na izborima bili su u suprotnosti s izvaninstitucionalnim metodama („antibirokratska revolucija“) srpskog nacionalnog pokreta. Uz to, programska opredjeljenja opozicije oštro su se suprotstavljala Miloševićevoj politici (jaka federacija, jedinstveni SKJ, a prema tome i dominacija Srbije/Srba u Jugoslaviji). U sklopu toga povećavat će se i kritika prema SKH, ne samo zbog politike koja je „ugrožavala Srbe u Hrvatskoj“, već i zbog toga što je dopustio pojavu stranaka s nacionalnim predznakom.

Konačno prihvaćanje višestranačja u prosincu 1989. godine, prema srpskom diskursu, bio je dokaz da su komunisti kapitulirali pred uglavnom nacionalističkom opozicijom. Važno je naglasiti da je u trenutku prihvaćanja višestranačja većina Srba u Hrvatskoj (u područjima gdje su živjeli u većem broju) podržavala jugoslavensku, federativnu i socijalističku opciju. U tom smislu kritizirano je prihvaćanje višestranačja kao znak odustajanja od tekovina revolucije i ustupak nacionalno obojenoj opoziciji.¹² U širenju straha među Srbima u Hrvatskoj prednjačilo je srbijansko novinstvo.

¹¹ Ibid., str. 41.-57.

¹² Početkom prosinca, neposredno prije prihvaćanja višestranačja, na proslavi 45. obljetnice oslobođenja Knina, predsjednik SO Knin Jovo Kablar u svom je govoru istaknuo da je narod Kninske krajine čvrsto odan Titovim principima i da će se odlučno odupirati svima koji nastoje bagatelizirati tekovine revolucije.

Prema istraživanju provedenom u rujnu 1989. među članovima SKH uočljivo je da znatno manji dio Srba podržava višestranačje nego što je to kod članova Hrvata. Gotovo polovica članova SKH srpske nacionalnosti sumnjali su u mogućnost višestranačja zbog „straha od sadašnjeg grupiranja po nacionalnim osnovama“.¹³ Neosporno je da je dobar dio Srba u Hrvatskoj svoju budućnost vidio u federalnoj Jugoslaviji i pod vlašću komunista, koje su mnogi smatrali jamcem svoje ravnopravnosti i sigurnosti. S obzirom na to, taj dio Srba u Hrvatskoj (područja s većinskim ili znatnim srpskim stanovništvom) pripadao je dogmatskoj struji u kontekstu sukoba unutar partije oko dosega demokratizacije. Njihovo neslaganje s odlukama donesenim na 11. Kongresu SKH, partijsko vodstvo nastojalo je amortizirati kroz uvjeravanje Srba u Hrvatskoj da se neće dopustiti nacionalističko divljanje i da SKH niti ne pomišlja na poraz na izborima.¹⁴ U cilju osiguranja pobjede na izborima usvojen je i apsolutni većinski izborni sistem koji je trebao omogućiti stabilnu i jednostranačku vladu, a ujedno neutralizirati ekstremne stranke i time omogućiti miran prijelaz u višestranačje.¹⁵

Raspad Saveza komunista Jugoslavije na 14. izvanrednom kongresu u drugoj polovici siječnja 1990. godine dodatno će zaoštriti odnose partijskog vodstva s partijskim ograncima na područjima s brojnim srpskim stanovništvom. Kongres je pokazao da jedinstveni SKJ više ne postoji i da zapravo funkcionira kao Savez saveza (glavni slovenski zahtjev na kongresu). Iako je većina hrvatskih delegata podržalo jedinstveni SKJ, ipak nisu prihvatili Miloševićev zahtjev za nastavkom kongresa. Milošević je vjerovao da će pridobiti hrvatsku delegaciju (u delegaciji iz Hrvatske bilo je 35 posto Srba i Jugoslavena), no Račan je uspio to otkloniti, te je, kako kaže, pripremio delegate na odlazak.¹⁶ Ishod 14. kongresa predstavljao je i poraz Miloševićeva nastojanja da formalnim putem uspostavi kontrolu nad SKJ, a time i Jugoslavijom. Uspostavljanjem kontrole nad SKJ trebalo je s tim u skladu omogućiti promjene ustava koje bi ojačale

Večernji list, 3. 12. 1989., str. 2. Općinski komitet SKH Petrinje prigovorio je da se osnovnom kongresnom dokumentu nedovoljno suprotstavlja, konkretno i idejno, sve jačem nacionalizmu i ostalim alternativnim lijevim i desnim ideologijama i organizacijama. Nastavlja se da oni osporavaju povijesne poruke i pouke NOB-a i socijalističke revolucije, socijalizma i ideje komunizma. *Večernji list*, 10. 12. 1989., str. 4.

¹³ *Danas*, 6. 2. 1990., str. 18.

¹⁴ „Na poraz i ne mislimo“, *Večernji list*, 17. 1. 1990.

¹⁵ Branko SMERDEL, „Zakon o izboru odbornika i zastupnika SR Hrvatske“, *Naše teme*, 1990 (3-4), str. 435-448.

¹⁶ Zdenko DUKA, *Račan – biografija*, Zagreb, 2005., str. 49.

ovlasti Federacije u kojoj bi Srbija, kao najveća republika (s najbrojnijim stanovništvom, narodom), imala i odlučujući utjecaj (načelo jedan čovjek jedan glas).¹⁷ Na takav rasplet kongresa (i ponašanje hrvatske delegacije) neki Općinski komiteti SKH u mjestima s većinskim srpskim stanovništvom reagirali su s negodovanjem, pa čak i prijetnjom da će istupiti iz SKH.¹⁸ Općinski komitet SKH iz Donjeg Lapca uputio je priopćenje javnosti 26. siječnja u kojem stoji: ukoliko SKH prihvati slovenski prijedlog da se SK organizira kao savez saveza, komunisti Donjeg Lapca istupit će iz takve organizacije. Komunisti iz područja s brojnim srpskim stanovništvom kritizirali su vodstvo SKH zbog podrške Sloveniji, ocjene stanja na Kosovu i sve većeg hrvatskog nacionalizma koji se očituje kroz oživljavanje snaga „poraženih u revoluciji“.¹⁹ U sklopu toga dolazi do sve većih nacionalnih podjela u nacionalno miješanim sredinama. Primjerice u vukovarskoj općini dolazi do podjela oko pokušaja organiziranja mitinga (na prijedlog četiri mjesne zajednice s pretežno srpskim stanovništvom) „Za jedinstvenu Jugoslaviju“. Organizatori mitinga uputili su i saopćenje u kojem se poručuje rukovodstvu SKH da ono ne izražava njihovo mišljenje, odnosno da nemaju njihovu podršku. S druge strane, u isto vrijeme (veljača 1990.) osniva se ogranak HDZ-a u Bogdanovcima, hrvatskom selu u vukovarskom području, na kojem se moglo čuti i to da su Hrvati u posljednjih deset godina „građani drugog reda u Vukovaru“.²⁰

Nakon toga uslijedila je predizborna kampanja koja će u prvi plan, iz već navedenih razloga, postaviti nacionalna i državna pitanja. U okviru toga srpski nacionalni pokret u Hrvatskoj formalno prihvaća institucionalno djelovanje kroz stranačko organiziranje (Jugoslavenska samostalna demokratska stranka - JSDS, Srpska demokratska stranka - SDS), ali koristi i izvaninstitucionalne oblike djelovanja (skup u Karlovcu u veljači i na Petrovoj gori početkom ožujka).

SDS je osnovan u Kninu 17. veljače 1990. godine. U programu stranke stoji da je sudbina srpskog naroda u Hrvatskoj zavisna o demokratskom federalizmu. Na federalnoj razini istaknuto je načelo „jedan čovjek - jedan glas“. Također je navedeno zalaganje za

¹⁷ Davor PAUKOVIĆ, „Posljednji kongres Saveza komunista Jugoslavije: uzroci, tijek i posljedice raspada“, *Suvremene teme*, (2008.) God. 1, Br. 1, URL=<http://contemporaryissues.cpi.hr/files/2ad353e301c200c5ec9f950863cd87c9.pdf>, pristup ostvaren 15. 8. 2009.

¹⁸ *Večernji list*, 26. 1. 1990., str. 5; 28. 1. 1990., str. 3.

¹⁹ *Vjesnik*, 14. 2. 1990., str. 6.

²⁰ *Vjesnik*, 13. 2. 1990., str. 7.; 14. 2. 1990., str. 6.; 16. 2. 1990., str. 7.

mogućnost formiranja novih teritorijalnih autonomija u okviru federalnih jedinica, ukoliko stanovništvo tog područja tako odluči (posebni etnički sastav ili kulturno historijski identitet).²¹ Lider stranke Jovan Rašković mnogo puta je isticao da je pluralistička scena u Hrvatskoj uspostavljena na načelima „kroatocentričnog etnomonizma“ i da su te stavove prihvatili i komunisti.²² Iako se na početku planiralo da SDS bude ogranak Demokratske stranke u Beogradu od toga se ipak odustalo jer su demokrati iz Beograda kritički gledali na Miloševićevo vodstvo, dok je kninska stranka bila bliže partijskom vodstvu Srbije.

Skup na Petrovoj gori, 4. ožujka 1990., bio je izraz neslaganja s hrvatskom pluralističkom scenom (nacionalizam, najviše HDZ) i općenito stanjem u zemlji. Skup je s jedne strane imao jugoslavenska, socijalistička i antidemokratska obilježja, a s druge, obilježja klasičnog mitinga „antibirokratske revolucije“. Skup je trebao biti, kako se moglo čuti, posljednja opomena onima koji hoće razbiti Jugoslaviju i ugroziti prava Srba u Hrvatskoj. Jedan od organizatora skupa bila je i JSDS koja je i u svom programu imala zapisano da u krajnjoj nuždi zadržava pravo poduzimanja posebnih mjera zaštite.²³

Prema tome, nepovoljni razvoj događaja u Hrvatskoj opravdavao je izvaninstitucionalne metode djelovanja. Pošto su se sve značajnije stranke u Hrvatskoj, uključujući i SKH-SDP, oštro protivile ciljevima Miloševićeve politike (uz sve izraženije isticanje hrvatskih nacionalnih interesa), srpski nacionalni diskurs nastojao je osporiti legitimitet demokratizacije i izbora za Srbe u Hrvatskoj – uz opravdanje da svi politički akteri, više ili manje, ugrožavaju prava Srba u Hrvatskoj. U sklopu toga izvaninstitucionalni oblici djelovanja nameću se kao jedini izbor za Srbe u Hrvatskoj.

Treba reći da je većina Srba u Hrvatskoj prije izbora podržavala SKH-SDP, a ne SDS. Nakon izbora i pobjede HDZ-a utjecaj SDS-a jača i to uglavnom na račun SKH-SDP, pri čemu SDS u područjima sa srpskom većinom preuzima vlast od bivših komunista.

²¹ Đ. ĐURIĆ, B. MUNJIN, S. ŠPANOVIĆ, *Stranke u Hrvatskoj*, Zagreb, 1990., str. 335-336.

²² Ibid., str. 340.

²³ Ibid., str. 265.

Pobjeda HDZ-a na izborima, koji je u srpskom nacionalnom diskursu prezentiran kao nastavljatelj politike ustaške NDH²⁴, bio je dodatni argument za radikalizaciju aktivnosti i zahtjeva Srba u Hrvatskoj. Iako je HDZ nakon izbora znatno ublažio svoju javnu retoriku, brojne nacionalističke izjave pojedinih članova stranke iz kampanje bile su dovoljan „dokaz“ da za Srbe u Hrvatskoj pod vodstvom HDZ-a nema budućnosti. U okviru toga u narednom periodu dolazi do postupnog napuštanja institucionalnih oblika djelovanja (u tu svrhu poslužio je i izrežirani napad na člana SDS-a Miroslava Mlinara) i negiranja odluka novo uspostavljenog poretka u Hrvatskoj. Istog dana (25. srpnja) kad je Hrvatski sabor usvojio ustavne amandmane od kojih je amandman 65 propisivao da je Republika Hrvatska nositelj suvereniteta, održan je *Srpski sabor u Srbu* na kojem je usvojena *Deklaracija o suverenosti i autonomiji srpskog naroda*. U dokumentu se ističe suverenost srpskog naroda u Hrvatskoj što mu daje za pravo da sam odlučuje s kime će živjeti i kako će se povezivati s drugim narodima u Jugoslaviji. Navodi se da se odcjepljuju narodi, a ne države. Također je istaknuto da srpski narod u Hrvatskoj ima pravo na autonomiju – kulturnu u okviru federativne Jugoslavije i teritorijalnu u okviru konfederativnog uređenja.²⁵ Na okupljanju u Srbu, saborski zastupnik SDS-a Jovan Opačić, rekao je da su amandmani koji se upravo usvajaju u hrvatskom saboru antisrpski, antidemokratski i antijugoslavenski. Tome je dodao da će srpski narod svoju slobodu i dostojanstvo braniti svim raspoloživim sredstvima.²⁶ Ti događaji označili su prvu fazu srpske pobune²⁷ koja će presudno utjecati na karakteristike novog poretka i kvalitetu demokracije u Hrvatskoj.

Zaključno

Liberalizacija u Jugoslaviji tijekom osamdesetih godina prošlog stoljeća proizvela je specifične okolnosti i rezultate koji se po svojim obilježjima znatno razlikuju

²⁴ Pogledati: D. PAUKOVIĆ, „Konstrukcija neprijatelja: HDZ u Politikinoj rubrici "Odjeci i reagovanja" 1989./91.“, *Srpsko-hrvatski odnosi u 20. veku, prošlost i perspektive*, Novi Sad, 2008., str. 113-125.

²⁵ *Uspon i pad „Republike Srpske Krajine“* (priredio D. PAUKOVIĆ), Zagreb, 2005., str. 70.-71.

²⁶ *Večernji list*, 26. 7. 1990., str. 6.

²⁷ O srpskoj pobuni u Hrvatskoj pogledati: Nikica BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990.-1995.*, Zagreb, 2005.; Ozren ŽUNEC, *Goli život II - Socijetalne dimenzije pobune Srba u Hrvatskoj*, Zagreb, 2007.; *Uspon i pad „Republike Srpske Krajine“* (priredio D. PAUKOVIĆ), Zagreb, 2005.

od ostalih istočnoeuropskih zemalja. Iako su događaji u Jugoslaviji imali brojne sličnosti s ostalim komunističkim zemljama, značajne specifičnosti čine primjer Jugoslavije jedinstvenim u Europi. Srpski nacionalni i populistički pokret razvijao se u okviru postojećeg režima koji ga je prihvatio i iskoristio za promociju svojih ciljeva. Stoga taj pokret nije imao antikomunističku komponentu. Korištenje izvaninstitucionalnih metoda kroz „antibirokratsku revoluciju“ davali su pokretu izrazito antidemokratska i antipluralistička obilježja. Pošto je srpski pokret sa svojim ciljevima (jaka federacija i jedinstveni SKJ) ugrožavao interese drugih republika (inzistiranje na pravima republika prema Ustavu iz 1974.) on je time uvelike utjecao na političku tranziciju u cijeloj Jugoslaviji. Rješenje za jugoslavensku krizu nudilo se kroz rješavanje nacionalnog pitanja i problema državnosti.

Prihvatanje srpskog nacionalnog pokreta kod dijela Srba u Hrvatskoj na više je načina utjecalo na otvaranje političke tranzicije u Hrvatskoj. Prvo, u velikoj je mjeri odredilo opći kontekst tranzicije – stvaranje hrvatskog nacionalnog pokreta kao protuteža srpskom; sve veća prisutnost nacionalnih tema i problema državnosti. Drugo, utjecalo je na kreiranje aktera tranzicije i njihov odnos snaga. Treće, u velikoj je mjeri utjecalo na predizbornu kampanju i izborne rezultate. Četvrto, uvelike je odredilo karakteristike novog poretka uspostavljenog nakon izbora. Naime, osporavanje teritorijalnog integriteta, odnosno nepriznavanje suvereniteta republike od strane pobunjenih Srba prisilit će novu vlast da se primarno bavi pitanjem državnosti. U okviru toga novi poredak suočit će se i s procesom stvaranja nacionalne države kao i problemom granica koje osporava manjina uz podršku matične republike. Takve okolnosti imat će izrazito negativne posljedice na demokratske kvalitete novog poretka. Prije svega nova vlast će i nakon izbora funkcionirati kao nacionalni pokret. To će rezultirati vrlo slabom opozicijom koja je u dobroj mjeri prešutno pristala na podređivanje demokratskih vrijednosti primarnim nacionalnim interesima – kreiranju države i obrani teritorijalne cjelovitosti. Izgradnja nacionalne države, više ili manje, ističe kolektivna prava dominantne nacije. To posebno dolazi do izražaja u kontekstu osporavanja granica od strane iredentističke manjine, kao što je bio slučaj u Hrvatskoj. Rat koji je uslijedio proizvest će izvanredno stanje u kojem je politička tranzicija (demokratska konsolidacija) uglavnom zaustavljena.

Summary: General context of the Yugoslav crisis which highlighted the national and statehood question in the process of liberalization had a crucial influence on the political transition in Croatia. The existence of relatively big Serb minority in Croatia, which partly accepted goals of the Serbian national movement, had a major impact on the flow and outcome of the political transition, and then on the characteristics of the new political order.

Key words: political transition, multiparty election, Serbs in Croatia, Serbian national movement